Історія товпки сали.

Поема.

I

Посвячена памяти батька мого Яця Ковваля.

В вандрівці жизні я блудив богато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято.

І в бідну хату раз я забукав;
стареньку стріху мох укрив зелений,
і дощ крізь ню до хати протікав;

грозив упадком зруб на бік схилений,
обвала глина с попадчиних стін,
крізь шпари вітер провівав студений.

Худесенький від хатки йшов вугін
травов зарослий — ратиці, копита
сліду від давна знать не бачив він.

Скрипіли двері, мов віком розбита
слабуся сторне, що болять кістки;
дрібні віконця, мов в ямках укрита

зінця діда ледво що який
за дня проліночок світла пропускали.
Отак в куті на берінку ріки

вона гнила — верби її вкривали
зелені а безплодні — люде в ній
жиі — без віхи, дні проживали.

Вінна ніч була. Мов чорний рій
насіли хмари важко над землею;
мов вемчедна птиця по пустій

долині вихр скигли і бився над нею,
свистів у рітки берегах крутих,
тьмив нітьму ночи лютостю своєю.

Дощ острий, зимний сипавсь схмар густих,
в мще ми сік, промочував все тіло,
і вдрож летав посеред ніч пустих.

Глубоко в серці горе ми засіло,
будлами сумнів ум мій повязав,
ніде довкола світло не зоряло.

Дощ і вихор дух мій запирав.
Слабий, безмільний, із незнаний ціли
я в бурю й нітьму наледви ступав.

Аж ось, немов два очка, загнили
дві ясні точки — щезли — гнили знов —
знов щезли, мов у тьмі втонути хтіли, —

но не втонули! Силою новов
грудь налилась моя — вузким вигоном
я до хатини серед верб зайшов.

Застукав — з довгим, сумовитим стоном
вторились двері, до вузких сінний,
з двічайним в хату я війшов поклоном.

За очи дим духотв мя йідкий,
за серце від мя вхопив ненагляднний,
що поломінь ліні відкрив яркий.

Була се дівчина. Мужицький, гадний
вкривав її стрій. Стояла при огни,
мов клен над річков, стан схиливши складний.

Глубокі, чорні оч-чом вони
вдивлялись в грань, що перед нев яріла,
мов провідник кращої будущини.

І за поломінь досвідити хтіла.
Поломінчі глубокий сум
розливь, устами стиха шепотіла

якісь слова, мов відголін тих дум,
що бурхали в душі, мов вітер в полю;
та знать не щастя спомини сій ум

пестили, не приходну ще долю
вістило, і з запалаканих повік
біль серця, в сльозах зжмутий, рвався на волю.

Острий дзвонок і собов її так волж,
що навіть мого приходу не чула,
і аж при першім слові, що я рік

зізнулась, быстро ми в мще зирнула,
налякана мов, і здивована...

І думка в мене в голові майнула,
що знать гуних не часто ту рона
видала. — Ах! мні в серці застигала,
мов день новий, хвилина та одна!

Вся кров мов огнем мов запалала,
затьмили мені очи-ка її
все предметы — довкола ніч ми стала,

і ничя вне не бачив, лиш її,
її в хатині, її в цілому світі!
здавалось ми, що ві літа мої

давнійші, горем, тугою повні,
валились в безвість, наче хмари ті
куті, подерті, вихру крилами бті.

Трепетач я просив її о нічліг.
„Тройть татуся, чи принять схоче!...
„Лиш я не знаю... Бачте, ось в куті

„татусь мій хорий — я при нім дни й ночи —
„в нас тісно!"... Аж тепер я поглядів
по хаті: мало статків впало в очі!

Від дилу чорні стіни й стола, стів
старе, і лава й мисник, поуліжка
на жердці свита й пара кахтанів.

А ліжко те — від лави до запічка
дощок до пять, сгоном околіт,
верета грубо — ніяка хоть би крітка!

На ліжку тім лежав старенький дід,
мов голуб сивий; на чолі глубоко
виднівсь зморщі і мука вритий слід.

Запалі лиця зтовкли, гасло око
в ямках глубоких, давна мга рук
пропала, дуст отворених широко

слабили фільми теплий віяв дух.
І знов ми палать дійсности свідому
збудив у серці від старечих мук.

„Не бійсь, дівчино — я сказав — чень твому
„татуневи я зложу помочи!
„Не дурно доля на до твого дому

„вела крізь бурю й плоту по ночи.
„Я доктор." — „О?! Бог милостив над нами! —
І утіхи й диву ледво проречи

вона здужала. „Се бог вступив ту з вами!
„Ох, поглядіть на тата! Помогіть!
„Чи видите, він ледво вже губами

„ворушить, він вмірає! О, гладіть!
„Що я без него? Бідний сиротині
„без батька темний, непривітний світ!"

І сльоза — перли із очей дівчині
знов полились; і ледво я їй
впокоїв, що татусь не вмре ще нині.

Старого руку я держав в руці
і відгадати хвилі від старався;
но швидко вмав, що щезли сами ві,

що виехла в тіні вже житя хорва вся.
На мене звільна очи все звернув
і стихли стоноли... „Кто ви?" запитався.

— „Лікар!" — „За тіно вже лікар прибув!"
— „Що вас болить?" — „Житя мене болить!"
Потім взір его доньку-дівча в стрінув...

„Втрати тре, і те мене болить!
„От лиш для неї ще бхотів я жити,
„її, сироті, ще долю запевнить!"

— „Не бійтеся! — зачав я говорити —
„ви жить будете!" — Болізно старий
на мене глянув, наче жаль укритий

трепетів ту в оці. „Панцю дорогий,
„сховайте для молодшого надію —
„я за старий для неї, за слабий!"

— „Не бійтесь, жить будете! Я зулію
„піддержать вас, чі ще долю ви
„запевните!" — „Не вспію вже, не вспію!"

Но вперто я з старої голови
старався тьму роспуки розігнати,
розпушать струну теплої любви.

~~Невдовзі я зрозумів безнадійність плачу~~
Бо знав я, що хоть лік мій не богато
„полоте, то надія ще сама
при мирі знове довше го держати.

І всміх я. Зрілна безнадій на тьма
розвиднювалась, на лиці старого
щезала черта болізна, німа.

Кров швидше в жилах потекла у нього,
в очох затеврів огоньок нарад
і віддих тож рівнійший став о много.

„Хто ви і відки ще вас бог до нас?"
— „Я з далека. О Самбірщині, в Підгірю
„є Слобода, присілок. Довгий час

„там жив отець мій, там і вмер." — „Не вірю
„ухам — сказав старий — чи ваших слів
„я не догув? Ви з Слободи? в Підгірю?

„в Самбірщині?" — „Так само я мовів." —
„То чень там Яцьк Коваля ви знали?
„Гнув Яцьк Коваль за ваших ще часів?

„От, невеличкий чоловік, рудавий,
„в літах вже був, хоть Крелїжо державив,
„ще вельмі хнутий, все на жарти вдалий,

„приязний, щирий! Живо обгиравив,
„мов маком рудко сипав все словами,
„часом на слові ніби запинавсь"...

— „Се ж мій отець! Він знакомий був з вами?
„Він вмер, вже близько тому двайцять літ,
„і не богато я його затямив;

„но пред очима живо ми стоїть
„его подоба так, як ваша мова.
„Де, відки знали ви його, скажіть?" —

„Де я го знав?" — Старий неначе з нова
глубоко в груди вгув пекучий біль. —
„Де я го знав? Се давний час, ні слова!

„Сумна минувшість!... Темно, темно в ній....
„Тогано, страшно.... Боже, чом у мене
„не запорошена память в голові?

„чом забути сам вже не дам студене?....
„А серед тої ночі і тьми
„одна мись радка, світло мов ясне,

„сіяє — память тої сторони
„підгірської, і спомини про нього,
„про Яцьк Коваля, і мов Крельми

„підносить мя із горя й болю сього!"...
Старий задихавсь, утомивсь, іс сил
опав. — „Лежіть спокійно! — рік я строго —

„Я зладну лік, щоб болю вам влекшив, —
„лежіть лиш тихо! Хоть я й як рад знати,
„який случай вас з батьком моїм звів,

„но вам тепер о собі памятати
„пора, — лежіть спокійно! Швидко чень
„вам стане лїпше, то мем розмовляти!" —

І лік я зладив, — з ним новий огень
затлів в старого в жилах; мов дитина
заснув він. Вхаті стихло все, лишень

при печи, хоть і за сїрим, дівчина
щось порагась... „О, нан-бог заплать вам!
Сказала вна... Надія знов вступила

„у серце! Чим я бідна вам віддам
„за вашу щирість? — Ох, та ви сам ще
„пролокі, зяблі! Помагавши нам,

„о собі ви забули! Ось в печі ще
„жар тліє: розгрійтеся! одін я
„прошу; ви присунтесь, де тепліще,

„очуйтесь! Я, що спромога моя
„вам повечерять зладжу.... не богато
„і є в нас! Сльози — бідних вдяка вся!"

— „Богато я і сам не звик жадати.
„Тай чи не плата красна вдячних слїз?
„А нещасливим, бідним помагати,

„здвигать розбитих с під судьби колїс,
„сушити сльози болю і недолї,
„се ж щастя більше, ніж труд, чим ту поніс!" —

Між тим на стіл горячі бараболї
вона поставила, зкрошила в бік
і „ах! — сказала — в нечає соли!"

— „Щож діяти? — сказав я — чоловік
„зїсть і без соли, аж голоден крайно!" —
І я оглянув тож, каким те рік,

і бач! під брабаром, тамде звичайно
по хатах висать обрядки святих,
побачив я серед стіни случайно

на дощечці, серед вижків сухих
і писанок поблекших, почорнілу
від дилу товику соли. Знать з давних

давен ніхто не тикнув їй, бо насіло
верх неї гуть дилу й порохів.
— „А от і сіль! — сказав я й оглядну

вказав їй товику. — „Чи ж не сіль я будрів?" —
„Ах, сю ви сіль побачили? — рекла вна —
„Ох ні! Ох ні! Се батенькова сіль!

„До сї соли в нас ніхто від давна
„не тикаєсь! Се, кажуть, сіль свята!"
— „Свята? Ся сіль? А через щож свята вна?" —

„Не знаю. Но татусь із ній що дня
„молився, неначе до святого
„і плакали... при них молилась я,

„і молюсь доси ще!" — „А се ж для чого?" —
„Не знаю! Тато ми Карали так.
„Я Кінця й сама пізнала я, що много,

„о, много лекше в серці стане, як
„пред нев помолюсь! Ось і днесь сердечно
„молилась я.... Се, кажуть татко, знак

„якийсь важний в їх жизні; набесгечно
„не знаю, що за знак і що значить.
„Но їдьте! Занесіться докопечно!"

Но дарно вна просила, я вкусить
не хотів нічого, а раз в раз вдивлявся
в ті дивні святощі, в ту сіль.... Досить

думок в уми ми скакало, мов гнався
ній за рочем. Не чорної її
подоби вичитати я старався

замеркну повість: що за диво ті
слова, яке чи щастє її чи горе
поставило високо між святі?

Яке житє, немов оттакте море
ту переднев в хатині тій нині?
Здалі думка темне поле оре:

о що молився з ній старий? за що
їй закував у сльозах, на колінах?
А се знать, що тихо ту зросло, —

о що молилась чудна ся дівчина?
В пустім просторі шибались думки,
вурм стрічали, загадки, чужина,

но не могли найти їм розгадки,
в тім умерлій хоть проблиску якого.
Но на богоню білої руки

головку спершу, при ногах старого
донька сидить, і оком не дишне
побачим із лиця его чужого.

Так крізь сон лице ся те всміхне,
то й їй на личку ранною здрою
світає радість як мов сїяне

на виду батька сум важков ногою,
то й їй з лиця, мов хмара сонця сьвіт,
зжене сум обшек радости й спокою.

Но мов під вечір пишнобарвний цьвіт,
вона клонилась звільна; довгі ночі
і дни безсонні ногами тяжіть

їй на повіках, сжимовати очи.
Тож рік я — Спрай, серце, — лазь, мочиць!
„Мені і так ще спати ся не хоче,

„то я посидну при слабім; чень він
„гнеть збудиться; мені тре пильнувати
„ліку; а як за кілька би годин

„злегшив на сон і я схотів би спати,
„тоді та збуджу!" — З разу вна і чуть
о сні не хтіла, аж як налягати

я ставлягла, і як лягла, так тут
і вснула. Я сидів край ліжка. Стала
тиша вкруг, лиш вітри в валах гудуть.

Мисль з разу в темний світ ся розбігала,
будив без цілі по хатині вітр,
аж товпка сама знов в умі ми стала,

мов темний горя й біднати докір.
Но швидко темні почали картини
щезати, проднявся мов простір,

огрілась кров згадками золотими
про молодість, що мов весна пройшла,
про радощі, надії й сни дитини,

і, ах! про него, Яця Коваля,
про батька мого! Кілько людських слів він
вмів осушить за свойого життя!

Рукою щедроть кілько пільги ніс він!
що щирим словом зітхань утишив!
як вім добром в сусідських серцях ріс він!

Ніхто в селі ся з ним не росходив,
а діди чо, той дім, де я родився,
що бідних, трудних, нищих угостив!

Як людано він дома обходився,
яким теплом там віяло, як там
усякий радо, весело трудився!

І честь в селі була чо словам;
добро громадське висше свого клав він
і за громаду все, як ніг, стояв,

з громадов всяке горе поділав він.
Горячим словом з нему я мовив,
мов ось живий передомною став він:

— „О батьку, духу, ти що проявився
„у моїм мислі, що навеш до мені
„у вдачних серцях людських, де ти вживсь

„добром і правдов! Стій уже при мені,
„дай своїми й мені ~~стояти~~ сьлідами йти,
„дай ратувать людей в лихій годині!

„Дай і мені по смерти, так як ти,
„жить в тамці вдачних, щоб і внуки чули
„провідний голос нашої любви!" —

Втім дід прокинувсь. „Доктор, а! чи ту ви?"
— „Ту, ту!" — „Так це не сон! А Яць Коваль?
„Ви сих чо?" — „Так, так!" — „Га, видко вгуш

„сьвати в небі мій сердечний жаль
„і сльози, й моїч в горю ми зіслам!"
— „А як вам?" — „Лекше! Холод ніби в даль

„відцунувсь, з груди ~~ніби~~ мов вагу обтам!
„Спасибі вам! А Фруя де?" — „Он спить;
„безсонні, довгі ночі її зломам,

„а таки спать не клалася; доспть
„я напросився її, поки лягла спочити —"
„Це злоте серце, бог її нагородить!...

„Ох, злоте серце! нічо й говорити!..
„Я ~~сам~~ то вже знаю.... Але добре, що
„вна спить. Мені, хоть як, не довго жити,

„тож розповім вам, як до мнов було.
„Дна про мою минувшу жизнь не знач,
„і дай бог, щоб не знала в віки нічо!"....

Між тим, коли старий це повідав,
огрів я ноги, руки й груди йому,
подав ліку, що тіло ще зігнував.

Ще лекше він почувся, віддихнув
глубоко — віддих рівно йшов і гладко —
і так зачав казать про давнину:

„Я ту родивсь у тій хатині. Батько
„в колгоспі відучер мав. Сажно нас
„а рік, пустий хлопак; допильнувать го

„недужа мати не могла і раз.
„А бідніть перла вже дитя до злого:
„я красти вчивсь. Голодний, окоп нас

„а разу, де би зійти що дармого,
„не мліти голоден; но швидко я
„на приводу взявсь до ремісла гидкого.

„Перед рідала матінка моя,
„Коли на мене їй наймусь люде, —
„Клала, сварила, — но сьміявся я!

„Гадала бідна: майстер з мене буде!
„До літа мя, до столяря дала
„в науку: чень при праці-зі забуде

„свій нагір злий! І плакала вона,
„прощаючись до мною, і вернула
„сюда, свій вік коротатає сама.

„Я більш не бачив її. Вона не чула
„про мене довго нич, а як в кінци
„почула, чим я стався, — лиш зітхнула,

„заплакала, но слова проречи
„не здумала; так мовчачи лежала
„і так самотно й вмерла мовчачи.

„Мене не мою наука замилала,
„хоть я здоров був, росли і лицний.
„За то нас живо кумка ся зібрала

„термінаторів: кождий упрямий,
„голоден вічно, голий і докучний....
„От ми давай змовлятися тогдий,

„давай жебрать: це відрасти, там стягнути,
„а там продать.... Зле сіна, що села
„прийше за, ту не лиш не вітигло вихнути,

„а розрослось ще. Майстрови була
„незвісна вся та річ. Но головік він
„грішний був, прикрий: чи вина лала,

„чи й найменьша, а все любив побить він, —
„те й звав наук. — „Так мене колись
„„учили" — звик був часто говорить він, —

„„і видно, до чого ми дійшов! Так вчись
„„і ти!" — Тай трах по вилицях підацо. —
„Не довго так я вчивсь, терпів, хилив;

„ми зловились, бі як оден ледацо,
„втікати з міста; а перед вім вів.
„Отак я годіч зробився гулацо!

„Як жив відтак, що перебув, терпів,
„куди бував, як мучивсь, в тюрмах сьвся,
„в них давних подубаючись гріхів,

„нові ще тяжші поповняти вчився, —
„про те казать і гидко й нудь бере,
„і духу б ми не стало.... Ні, туди вся

„та кочань най, до мнов, в могилу йде!
„От раз в тюрмі у самборі сидів я;
„зайшла раз мова, звісно, що жиче

„злодійське, — де ту доста богачів є, —
„як крав котрий і де і у кого, —
„які котрими мучалися прислів'я....

„От став оден розповідать: „Го, го, —
„„нема тут богача в цім повіті
„„над Яця Коваля! Чого-гого

„„нема у нього! Гроші є срібла биті,
„„худоба, що і пану би не вгид,
„„а одіж, а фурта, цукном покриті!

„„У сьвято жінка як натарацить
„„коралів, то ан чнуть до долу ~~ушо~~!
„„Це раз богач, там мож ся поживить!"

„Тут я одвавсь, і звісна річ, не крию
„цікавости: „А був у него вже

„хто з наших?"— „Був би й сам, та тим не вмію,

„„щоб там дістав, і ніяк нить моя,
„„там не піду!"— „Чому? Чи нет такі там
„заїзді?"— „Де там! Що там нет? Пусте!"—

„То може замки мудрі та міцні там?"—
„„Е, що для мене замки?"— „Так що ж
„не вийс ти нічо, як Кажем, відтам?"—

„„Підмо ти та сам спробуй, чи мож!"—
~~Ка то двоюйно мова й уздравала~~
„Твердо я рішивсь, собі також

„піти туди, як скоро мене на волю
„сих мурів вирвуть. „Приклад другим дам,
„„а Ковалеви гарно вже насолю!"

„Зима була. С тісних тюремних брам
„я вирвався і до Слободи махаю,
„захожий мов робітник, по містам

„і селам служби будіна питаю.
„Приходжу, гдю здалека: дрень-дрень...
„стук молотів... за звуком тим ступаю.

„Зайшов до Кузні. Вже змеркався день,
„а на дворі метель, вітр такий,
„що не дай бог! Я став перед огень

„і гріюсь, і гладжу, що вкруг ся діє.
„Коваль Куч со Кнуту, під стіном
„на лавці ждуть молоді й старії

„балакають... Хто зимою ночов,
„хто молотом побити помагає,
„а більша часть і ніч, от зимовов

„порів... роботи шляхної немає,
„то заходять в Корчму, та до Кузні йдуть.
„Тут сей та той мене сейчас питає:

„хто? відки? як? і що де в світі чуть?
„Я їм сей те, а сам пяку Кругами
„очима... змеркось, всяк в свою йде путь,

„Коваль скінчив роботу і до грани
„льє воду; став і я збиратись топ....
„„Ти, ти! Куди ти, хло, під ніч світами?—

„Коваль до мене.— А хіба не мож,
„„щоб я під ніч, у кедревім талкуно
„„пустив чужого з долу на мороз?

„„Хло-хло, а давний звичай ще шаную!
„„Ану до хати! Покусимо, що є,—
„„найдесь і ліще, то та підпочую,

„„а завтра, днем, іди, куди ти тре!"
„Не дуже то було мені на руку;
„но щоб в зим світі не вказать себе,

„пристав я, ще й нову задумав клюку:
„нехай і так, побуду, розгрнусь,
„то завтра ліпше вдам згодій саку штуку!

„Топ звільна в хату за ждов плетусь...
„Ухаті чисто, спрятно... На оклоні
„сидять два слуги, що за дня якусь

„чи панщину робили на вигоні,
„чи шарварок,— ждина й слуги дві
„при печи.— „Ех, голодніп ми, як Коні!"

„Сказав Коваль. „Ануко, ждині
„„давайте їсти! Хлопці, ну до діла!"
„І сам він сів на лаві при столі,

„Край него слуги і ждина сіла,
„я топ. Ми повечерали. Дівки
„окремо, по ті самі справи їли.

„Між тим розказували парубки,
„як ниві, що і кілько наробили.
„Відтак Коваль про давні роки

„згадав... Дівки до прядіна засіли,
„а слуги січку різати пішли
„на ніж... Дім мене сам Коваль в тій хвили

„солом вніс. „Стем, стара, стем

„„чомму зараз вьде серед хати!
„„Він змерз, втомився в тій лютій метелі!"

„Роздягся я і помолився, лег спати,
„но сон не йшов; глубоко в серце ткнув
„мене той вид.— „Так нити-проживати,

„„то вже й не жаль!"— І вкерці я почув
„„що своїй нужні жаль.— „Отут сусіди
„„всі мов рідна; рідна, у всіх мов був

„„один дух, залисли одні завсігди!"
„но одна думка блиска знов у мні:
„„От богачі, не знають лиха нігди!

„„Чужі на них і літі і зимі
„„працюють; щоп їм то значить, як в раю
„„с собою нить? Лиш горту, не ліні,

„„їм завидіти! Вже що раз гадаю,
„„те й зробю, таки завтра, будь що будь!
„„А ти, хоть лобом бий о мур, Ковалю!"

„На другий день встав я, як всі встають.
„Коваль ма знов гостить.— „Хло-хло, що маєш
„я ходить?- Сказав.— Найлись у мене тут!

„„Що в нас зах лад, сам бачиш і пізнаєш
„„ще ліпше, як побудеш довше в нас,
„„Пізнавши ні, звикнись, чень то й покохаєш.

„„Ось бач, оден сина мій довгий час—
„„сім літ— ту був,— недавно й оженився,
„„ну, і на власний хліб іде як раз.

„„Худібки в мене, шмата дослужився,
„„у праці зріс, у мирі і в ладі,
„„та ще й Ковалева в мене ту навчився,—

„„все мов найде на своїм ждівстві!"
„Отак— я думав— за нужденну частку
„„працюй тобі, вислужуйся тобі,

„„літа трать, силу і здорова краску,
„„щоб потім ждов найбіднійшим стать!"
„І я подякував йому за ласку.

„„Піду ще-Кату- далі поглядать,
„„відвідну своїх,— як не лучиться
„„ніч ліпше, верну ту до вас опять."

„Я це на сьміх казав, щоб розлучиться;
„не знав, що Кука збудесь гнеть моя,
„що тяжко насьміх той на мні помститься.

„Тиков, весь день в дебри просидів я,
„а скоро ніч, а гейже потихенько
„з лісу черна, полем, та до Ковала!

„Підліз під хату— тихо. Я легенько
„віднав вікно, влїз в хату— слагодать!
„Там хати дві: в долішній холоденько

„зимов, топ всі в горішній, в Кухни, сплять.
„Гладжу Кругом: бери, що тілько тра!
„Коралі, гроші в столику лежать,

„на жердці шмата, чоботи, футра!...
„Громаджу я,— вуелик вже прилідний
„натарашив. Лиш пок громадив я,

„здавалось ми, мов під вікном обрідний
„чалапнув сьніг... Я вирпнув— нема
„нікого, сьніг лиш лїпить неправідний.

„Заледво випхав я вузел з вікна,
„сам вийш... знов здачсь ми, мов за плотом
„чалапка хтось,— но зідріти— дарма!

„Ну я вузел на плечі, в ну городом...
„у сад... Коб лиш у річку я забіг!
„Борнидну сьніг, аж весь облився потом....

„Потім побіг мене знов чалапнув сьніг,
„і враз під плотом так щось пропрямливо
„зарелоталось,— я ат весь остиг!

„Я в другий бік шарахнувсь— що за диво?
„знов ха, ха, ха! щось туй передомлив!
„Мов від окропу я метнувся живо.

„Став, слухаю: ніч нечути знов,
„а сонїй вамть, що й носа не видати.
„Я зитивсь, і в задуш, в задуш пішов.

137 „Не вспів ще й десять кроків пропахати,
„аж за плечима знов ми: ха, ха, ха!

„звичайно, просто, – хоть нічо не знать
„і Яцеви з муда, Коли вже ж мьо
„наказуч, що Кождому ділать, –
„а прецінь чуєш, мов в Кайданах... Диво!
„здавен безвиднеч лице моє
„в діл хилиться, палісся встидливо!...

„До праці я пристав, як пристав
„голодний до їди, бо в праці наче
„я сам о собі забував. Пливе

„так день за днем, пливе днить трудяче
„спокійно, мирно... Сварки, Колотні
„не чуть... І тихне в мні чуч боляче!

„Неначе Крига та в воді літній
„поволи тач, так зліть серця мого
„щедати стала в щирій теплині.

„Почав звикать я до житя трудного,
„до воздуха лагідного, що ту
„Круг мене віяв, до чуття братного,

„що всіх вязало в сильну чілоту.
„Ах, всего того доси не зазнав я!
„Чин диво, що в души вчув теплоту,

„що всіх в тій хаті й хату покохав я,
„і весь став переродуватись в ній,
„мов душу й тіло в собі обновлав я!

„За місяць я вже був неначе свій
„в тій тихій, добрій хаті. Вісті писм,
„щом з ними ту приймов, мов чорний рій,

„на віки, бачилось, іс серця сплали.
„Я працював, щасливим чувсь і жив,
„радки ма навіть темні не тисм...

„Про роду я ніч й не говорив.
„Ан раз, уже в великий піст в неділю,
„Коваль всьміхнувсь і в хаті ма спитав.

„„Ну, хло – смачний газдівський хліб іс сіло?"
„„Смачний, – говорю, – Кос до смерти ним
„„Карав ма бог, – я певно не зрозію!"

„„А що, зістанеш в мене пару зим?
„„чи знов підеш до своїх?" – З устиду
„зорів я весь і очи в діл схилив.

„„Як ваша ласка ма держать, – не піду
„„нікуди – кажу. Хоть до смерти в вас
„„останусь!" – „Ні, хло-хло – він каже – ти ту

„„не мов ти того! Я тобі сейчас
„„щось скажу, – слухай, як іс маєш бути?...
„„Говорю: батько твій у бозі зрас,

„„лишив щось... Тре й за тес не забути!
„„Вітцівщина яка там є, то є –
„„всем гріх йіні в чужі руки віддати.

„„Піди долів, зроби там лад, що тре:
„„чи винайми кому, чи як сам значиш,
„„щоби відтак не втратити своє.

„„Тоді вертайсь! Ту певне місце маєш.
„„Тоді й за роду. Я тебе пізнав,
„„що ти робітний... Ну, і як гадаєш?" –

„„Ви мій отець!" Крізь сльози я сказав.
„„Ви другий раз на сьвіт ма народили,
„„бо перший раз у тьмі я пропадав!

„„Ви чесним ма робітником зробили!
„„Росказуйте, що лиш завгідно вам,
„„я зроблю все!" – „Ні, ні, – сказав по хвили

„Коваль. – „Хло-хло, уже роздумай сам!
„„Не здайсь нікоми на чужую волю!
„„Все най свій розум, все в ладі свій крам!

„„А як гадаєш, що я добре мовлю,
„„то і збирай ся нині" – рік Коваль –
„„і я, що тра, в дорогу ти готовлю" – – –

„Най що вам дальше скажу? Тісне жаль
„за серце!... С Ковалем я попрощався
„і с Слободов, а йдучи знов у даль

„не думав навіть, що тоді розстався
„з будущиновіс щастям, с чеснотов!...
„Під моїм щастям беріг обірвався,

„зарвав мене й надію в хлань с собов!...
„Лиш я прийшов сюда, мене чекам
„вже жандарі, шукам вже за мнов.

„Бач, десь там двір людій обікрали, –
„ніхто не міг на їх напасти слід,
„Тож жандарі вину на мене скидали.

„Підозріня було! Здарло сьвіт
„і думку клав я, що нічо не знаю, –
„взяли мене, прийшлося знов сидіть.

„При своїм опирався я до краю,
„не признавась, бо й них не винен був,
„і клався, хоть знав, що вірі в них не маю.

„Так в слідстві близько року я пробув, –
„вкінци на вірі ма таки засудили, –
„і знов в Калугу давну я вступив. – – –

„Шість літ минуло. Вийшов я. Без сили
„до праці і без волі до добра,
„я вже безвладно далі плив по филі,

„немов Колода Котиться гнила!" – – –
Старий дідуш оповість доповів,
тремтів цілий і плакав, мов дита,

а я, мов причарований сидів.
„Так він умер?" він знов мене спитався.
„Ви сиєчо? То (господа ще) прозрів

„на него, дав му діти?" „Так – озвавсь я –
„як перша жінка вмерла, та, Котру
„ви бачили, він другий раз побрався".

„О, вічна, вічна память будь йому!
„Чи мало в сьвіті жив я, а такого
„не видів і не виджу, аж умру!" –

Дід утих – знать сон зломив старого,
а і мені збиралося на сон,
і фуру я зудив, сидіть край нього,

а сам поклавсь. Звеніло скло вікон,
тряслась хатина, верби аж стогнали,
і в берегах скигли протяжний стон

вітрів осінних. Тумман обій мали
й голоси радки мої й чута,
і филі в серці слабли, утихали

і втихли. Днер я в Купіль забута.

II

Хто нині темну загадку розвяже?
Хто людський дух розложить на частки
і повість кождої частинки скаже?

Хто прослідить всі тисячні знаки,
які на людськім мозку нині писая,
мов сліді на ~~[illegible]~~ руки?

І хто в слединці кождій розпізнає
всі складники! і в проблиску сліху
розпірить, як ся вісхай біль мішає?

Щасливий, хто без прочуття й страху
по стежці нині йде, і нині дари
бере без на-числу, хто по верху

бездонних филь пливе!... Ніякі мари
ні привиди сьвітлих не мутать
йому; не знесть він тяжкої кари

за те, чого не завинив; не тлять
чого душі всі неліченні пута,
що всіх нещасних тиснуть і жгуть.

Щасливий він! Не стане дума люта
предним і не спита: Що ти зробив,
щоб вольнов стала людськість в пута скута?

Щасливець! Ох, Кому не удінов
прикрий нерев сего щастя й знати,
хто й ніч одну спокійно не просив,

той щастя не не рушає й пожати!
Так сирота, що сам днитем в вісні
зріс з маткою, не пійме, що мова мати.

Не дав прикрий нерев і мені
такого щастя; людське горе вводи
окружуч і гонить ма, і в сні

воно лача скалою ми на груди.
Так у сповний осінний день
лиш де-де конце прозоре крізь груди

„Я в бік, щоби за ніж ся дістати,—
„знов сьміх! Великі очи у страха!
„Я чую вже, що в мені щезають сили,
„і мов той птах в самотріску маха
„і мечеся і бій собов без цілі,
„так я метавсь, но вкінци сьміх той сьміх
„мене стрічав.„ Відай ма присьлідили
„„і обступили вороги у усіх
„„боків! Прийдесь умирати—то умирати!"
„І насьміло в роспуці я побіг.

„Знов сьміх, но я вже не хотів зважати.
„А в тім якась потужна, мов стальна
„рука як гримне ма в лице!... Як мати
„на світ ма видала, така страшна
„почесна ще ма з роду не стрічала!
„Стоїмсяч ми сьвіток в очох вона
„враз засьвітила, струнов заручала
„в ухах, вуєл з рук витав, і немов,
„загуцька, в сьніг моя персуна впала.

„Ха, ха, ха, ха! довкола гак пішов,
„і з десять хлопа кинулось із мені,
„і як Кати всі стали надомнов.

„„А що, хло-хло, найшов вже службу нині?
„„А що, хло-хло, вже в свояків бував?
„„А що, хло-хло, в дебри гостив, в терпині?
„Так надомнов ся кождий сьміхкував,
„насьлідуючи Ковалеву мову.
„Аж ось до них ся Гайгель відозвав—
„той сам, що дав мою почути пошу
„рук своїх силу— вгора він глядів
„на мене з Кузни, вовк мов на Корову—
„„Ну, пташок нам в самотрісок впав в гетів!
„„Зважіть лапки, і обскубем му крила!
„„Я б в своїй хаті го вгостить хотів."
„І знов его руки зелізна сила
„немов літгу в гору ма підняла,
„і руки ми умовка обкрутила.

„„Ні, пане Гайгель—Ковалів слуга
„сказав—по голосі його пізнав я—
„„до нас, до Яця завести го тра!"
„„До Яця? Ні, на те би не пристав я!
„„Що Яць? Макуха! Не зайде й раз
„„у вилиці, от так!" і як стояв я
„при ніч, а віх мене-очи ма трас,
„так що я й пам'ять стратив, умившись кровю,
„на землю впав, немов мертвий упав.

„„Ей, Куме Гайгель, що вже я вам мовю—
„сказав один—так не годиться бить,
„„так мов і вбить, ще вашою рукою!"
„„А хоть най мене!— Гайгель знов бурчить—
„„Таж за такого і гріху не має!
„„Ану, хло-хло—до мене він кричить—
„„живий ти ще? Вставай, пора мина!"
„І гоботом як кинув ма під бік,
„то я, мов лист, що вітер ним звиває,
„по замети скотивсь аж над потік.
„І вже витаю, не прошусь, бо безпечно
„те знаю, що гіркий буде мій вік.

„Аж бач, садом іде хтось півперечно.
„„Ось Яць іде!—замешотіли всі.
„Ну, аж тепер пропав я безперечно!
„подумав я, і став, мов без душі.
„„От гість вам, Куме!—мовить Гайгель, взявши
„мене за плечі.„Дайте го мені!"
„„Ні, ні—Яць мої—де вкрав, то там го завше
„„й Карати тра! Ходіть, усі ходіть
„„до хати!"— І пумак с снігу піднявши
„мені дав Гайгель. „То як околіт
„„стоїш? Бери й неси! Твоя се праця!"—
„У хаті Каганця вже блимав сьвіт.

„Стара й дівки далекані, мов Яця
„лице спокійне. Сіли всі. Коваль
„горівки, хліба вніс, їдать, гостать ся....
„Лиш Гайгель все на мене зирк! мов шаль
„йому, що так в спокою ма мучили,
„мов руки го свербать... А я, мов пам
„став при порозі; вже не маю сили

„ні сьмілости—проситись: най до мнов
„що хтать, те й роблать!— Вже йду скінчили,—
„ще раз Келішок з рук до рук пішов....
„„Сусіди, любі—Каже Яць—сердечно
„„вам дякую, щом голіч в вас найшов!
„„Но чого хлопця ви мені Конечно
„„даруйте! Що хтіли нам займло днесь,
„„се бог мою зна й ми знаймо обконечно!"
„Пристали всі, мов Гайгель гнівно днесь.
„„Що—Каже—ласки просите для нього?
„„Одного милуй, десать гнеть найдесь!
„„А коб так міг, то шкіру б дер з живого!"...
„„Ні, Куме, ні, рік Яць— вже я не дам
„„йому потуш! Штуки в тім не много
„„ждати й бити. Вже я Кару сам
„„найду му!"—„Є вже, с Карою такою!"
„тот бурмнув.„Та, в тім, будь як хочесь вам!"

„Тіш ми. Я вже в Кочерникову ще стою.
„„Хло-хло, такий то ти?" Коваль сказав,
„і наче хмара став передомною.

„„Ну, ну, а зараз ти з лиця пізнав,
„„як лиш побачив ти, що ти за птиця!
„„І щастє маєш, щом сю ніч післав
„„на варту слуг! В нас варта не дурниця!
„„Серед лісів, далеко від села,
„„самі вартучи.... Вже б не вигочиться
„„тобі по сьвіті, як би варта та,
„„ще з Гайгелем, мала та гнати!
„„Ти вже почув, що в него за рука?"...
„Він шепнув, перейшовсь півперек хати;
„мов осуджений я в кутї став,
„і сам не знав, що думати-гадати,—
„лиш в серці щось щеміло. Знов Яць став.
„„Хло-хло, чи чуєш? а по що ти вдався
„„тьфу-тьфу! до Кранї? Може ти не мав
„„чим жити? Може сиротов остався?"
„„І сиротов, і бідним!"—„А не міг
„„ти заробляти? та аж туди поихався!...
„„Тьфу-тьфу! А тато не лишив тобі
„„нічо?"—„Город і хату, чи ту жить!"
„„А нянька, діти може є?"—„Ласть біг!"
„„Гм, гм, то зле! Ахтів би ти робить?"
„Не знаю, чи с тим питанєм мені
„всю душу перешиб смертельний встид.
„„Буду робить!" а ледво шепнуть міг.
„„А правду Кажеш?"—„Най ма бог Карає!"
„„А станеш ту служити, по добрі?
„„Я не жрмвджу тя певно. Хто гадає,
„„що я богач, що я біди не знав,
„„не знав недолі, той мене не знає.
„„Я не богач; що маю, бог ми дав
„„за труд важкий. Знав і я недолі!
„„А нині що! добра ми бог послав,—
„„дітей нема, нема потіхи свої,
„„а ту вже літ мина пятьдесять!
„„Кому буде здобуток праці моїї?
„„Долю чужим, а бідним помагать,
„„влекшати долю тим, що так блукають,
„„як як Колись мусів сам блукать;
„„що прилгорнуться до Кого не мають,
„„як я Колись не мав.... А що, хло-хло,
„„чи в смак мойі слова ти припадають?
„„Зістанеш в мене?" Що чинить було?
„Я все прирік, но серце ми давила
„ще дість, завтать фалею гуло.
„„Плети собі! мені ся Коб лучила
„„спокійність—що мене злочуте вкраду,—
„„відтак шукай, де птицю носять Крила!"
„Так думав я, накликував біду,—
„а на біду не треба довго ждати!
„„Ану, хло-хло, берися за їду,
„„і спать лягай,—тре завтра рано встати,
„„та до роботи, до роботи тра!"
„І попойивши, тихо лег я спати.

„Як я проспав ту ніч, які чути
„в думи Клубались, перлись і мішались,
„не розказати—сила не моя.

„На другий день ми рано пробудились,
„і хоть усі на мене так глядать,
„мов рік уже в добрі до мною знались,"